

MU'TEZİLE'NİN NÜBÜVVET SAVUNMASI

MİKAIL İPEK

İLÂHIYAT

dünbugün
yarin

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün” den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2023, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 322
İlahiyat: 25

ISBN 978-625-6432-35-2
Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2023

Yazar: Mikail İpek

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Dizi Editörü: Seyyid Sancak

Kitap Editörü: Kamil Yelek

Kapak/Mizanpaj:
DBY Ajans

Baskı/Cilt:
Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic. A.Ş.
(Sertifika No: 46519)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

İpek, Mikail
Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması
/ Mikail İpek (Dr. Öğr. Üyesi) __ Editör: Kamil Yelek (Dr. Öğr. Üyesi)
İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
246 s. ; 15,0 x 21,0 cm __ (DBY Yayınları ; No. 322) __ Dizin var
ISBN 978-625-6432-35-2
1- İlahiyat 2- Mu'tezile 3- Nübüvvet

Bu Kitap, 30.11.2020 tarihinde Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Orhan AKTEPE danışmanlığında tamamlanan "Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması" başlıklı doktora tezinin tekrar gözden geçirilmesiyle hazırlanmıştır.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI
Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4
Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul
www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr
Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar	10
Ön Söz	11
Giriş	15
1. Problem	15
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	16
3. Yöntem ve Literatür Taraması	17
4. Sınırlılıklar	22
5. Kavramsal Çerçeve	23
5.1. Nübüvvet ve Nebi Kavramları	23
5.2. Risâlet ve Resül Kavramları	26
5.3. Nebi ile Resul Arasındaki Fark	29
5.4. Bi'set Kavramı	34
5.5. Vahiy Kavramı	36
5.6. Mucize Kavramı	40
5.7. Hatmü'n-Nübüvve (Peygamberliğin Sona Ermesi)	43

1. BÖLÜM

MU'TEZİLE'NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI / 47

1. Mu'tezile'ye Göre Nübüvvet'in İmkân ve Gerekliliği (Hükmü).....	47
1.1. Hüsün-Kubuh Açısından İnsanın Nübüvvete Olan İhtiyacı.....	48
1.2. Salah-Aslah Açısından Nübüvvet	53
1.3. İlahî Bir Lütuf Olması Açısından Nübüvvet.....	59
2. Mu'tezile'ye Göre Nübüvvet'in Vehbîliği-Kesbîliği	67
3. Mu'tezile'ye Göre Peygamberlerin Özellikleri	69
3.1. Sıdk ve Emanet (Güvenilir ve Doğru Sözlü Olmaları)	69
3.2. İsmet (Günah İşlememeleri).....	71
3.3. Peygamberlerin İlmî Yeterlilikleri.....	75
4. Mu'tezile'ye Göre Peygamberliğin Sona Ermesi	77
5. Mu'tezile'ye Göre Nebi ve Resul.....	79

2. BÖLÜM

NÜBÜVVETE İTİRAZ EDEN KİŞİ VE AKIMLAR / 87

1. Nübüvveti İnkâr Eden İslâm Dışı Akımlar.....	87
1.1. Berâhime	88
1.1.1. "Berâhime'nin Kimliği" Problemi	89
1.2. Sümeniyye.....	93
2. İslâm Düşüncesinde Nübüvvete İtiraz Edenler	96
2.1. Ebû İsâ el-Verrâk.....	97
2.2. İbnü'r-Râvendî.....	98
2.3. Ebû Bekir er-Râzî.....	100
3. Nübüvvete Yöneltilen İtiraz ve Eleştiriler	105

3.1. Nübüvvete Yöneltilen İtirazlar	105
3.2. Hz. Peygamber'in Nübüvvetine Yöneltilen İtiraz ve Eleştiriler	114
4. Hatmü'n-Nübüvve Anlayışını Doğrudan veya Dolaylı Reddedenler	119
4.1. Bazı Sufilerin Hatmü'n-Nübüvve'ye Bakışı.....	120
4.2. Şia'nın Hatmü'n-Nübüvve'ye Bakışı	121
4.3. Son Dönem Bazı Akımların Hatmü'n-Nübüvve'ye Bakışı.....	121
5. Nübüvveti Reddeden Çağdaş Akımlar.....	123
5.1. Deizm	123
5.1.1. Deizm Kavramı ve Tarihsel Arka Plan.....	123
5.1.2. Cahiliyye Düşüncesi ile Deizm'in Benzerliği.....	125
5.1.3. "Boşlukların Tanrısı" ve Deizm'de Nübüvvet Algısı.....	127
5.2. Pozitivizm	130

3. BÖLÜM

NÜBÜVVETE YÖNELİK İTİRAZLARA MU'TEZİLE'NİN VERDİĞİ CEVAPLAR / 139

1. Nübüvveti İnkâr Edenlere veya Nübüvveti Eleştirenlere Mu'tezile'nin Verdiği Cevaplar	140
1.1. Mu'tezile'nin Akıl ve Epistemolojik Açından Yapılan İtiraza Verdiği Cevap	140
1.2. Mu'tezile'nin "Peygamberlerin Tebliğ Ettiklerine" İlişkin İtiraza Verdiği Cevap.....	147
1.3. Mu'tezile'nin "İbadetlerin Uygulanış Şekillerine" İlişkin İtiraza Verdiği Cevap.....	151

1.4. Mu'tezile'nin "Nafile İbadetlere" İlişkin İtiraza Verdiği Cevap	154
1.5. Mu'tezile'nin "Kurban Kesme'nin Vacip Olmasına" İlişkin İtiraza Verdiği Cevap.....	159
1.6. Mu'tezile'nin "Dinin Kaynağına" İlişkin İtiraza Verdiği Cevap	160
1.7. Mu'tezile'nin Mucizelere İlişkin İtiraza Verdiği Cevap ...	165
2. Mu'tezile'nin "Hatmü'n-Nübüvve"ye Yöneltilen Eleştirilere Verdiği Cevaplar.....	175
2.1. Şeriatlarda Neshin İmkânının Aklî Delili.....	176
2.2. Şeriatlarda Neshin İmkânının Naklî Delili.....	178
2.3. Nübüvvet-Velâyet Meselesi Bağlamında Hatmü'n-Nübüvve.....	180
3. Mu'tezile'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Nübüvvetine Yöneltilen Eleştirilere Verdiği Cevaplar	184
3.1. Mu'tezile'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Nübüvvetine Yöneltilen Eleştirilere Verdiği Cevaplar.....	184
3.1.1. Bedir Savaşı ve Melekler.....	184
3.1.2. İsrâ Hâdisesi	187
3.1.3. Mübâhele (Lanetleşme) Hâdisesi	189
3.1.4. Temennî Hâdisesi.....	192
3.2. Mu'tezile'nin, Kur'an-ı Kerim'e Yöneltilen Eleştirilere Verdiği Cevaplar.....	194
3.2.1. Kur'an'ın İlâhî Bir Kitap Olmasına ve O (Kur'an)'nun Güvenilir Olmasına Yönelik İtirazlar ve Cevaplar.....	195
3.2.2. Kur'an'ın Belâgat ve Fesahat Açısından Mucize Olmasına Yönelik İtirazlar ve Cevaplar	207

3.2.2.1. Kur'an'daki Tekrarlara Yönelik İtirazlar ve Cevaplar.....	208
3.2.2.2. Kur'an'da Sözü Gereksiz Uzatılmasına Yönelik İtirazlar ve Cevaplar.....	212
3.2.2.3. Kur'an'da Bazı Kelimelerin Yabancı Kökenli Olmasına Yönelik İtirazlar ve Cevaplar.....	215
3.2.2.4. Kur'an Mesajlarının Evrensel Olduğuna Yönelik İtirazlar ve Cevaplar.....	217

Sonuç	221
Kaynakça	227
Dizin	239

Ön Söz

İslâm dini, üç temel esas (Usûlü Selâse) üzerine bina edilmiştir. Bunlar uluhiyyet, nübüvvet ve ahiret'tir. Diğer bütün konular bunların alt başlıkları niteliğindedir. İnsanlık tarihine bakıldığında, diğer ilahî dinlerde de bu üç esası görmek mümkündür. Bilindiği gibi dinî konulardaki emir ve yasakların bize ulaşmasında nübüvvet müessesesi son derece önem arz etmektedir. Çünkü uluhiyyet ve ahiret hakkındaki bilgiler, nübüvvet sayesinde bilinmektedir. Dolayısıyla ilahî dinlere mensup insanlar nübüvvet makamına büyük önem atfetmiştir. İslâm dini de peygamberlere büyük saygı göstermiş ve onların getirdiği mesajlara itibar etmiştir.

Olgusal bir gerçektir ki, bir düşüncenin savunucuları olduğu kadar, onu reddedenler de hep var olmuştur. Sözelimi Allah'a inananlar olduğu gibi inanmayanlar da vardır. Aynı şekilde Allah'ın varlığını kabul etmekle birlikte nübüvvet makamını veya ahireti reddedenler olmuştur. Aslında çalışmanın konusu da tam olarak bununla ilgilidir. Bazı kimseler, akıl ile Allah'ın bilinebileceğini, fakat peygamberliğin bu yolla bilinemeyeceğini öne sürerek, nübüvvet makamını reddetme yoluna gitmiştir. Onlar akli gereğinden fazla yücelterek, onun tek başına her şeyi bilebileceğini iddia etmişlerdir. Akıl kabul etmediği hiçbir şeye itibar etmemişlerdir. Bu düşüncede

olan kişi ve akımlar nübüvvet düşüncesini bazı açılardan iptal etmeye çalışmışlardır: Aklın yeterli oluşu, epistemolojik gerçeklik, mucizeler, ibadetler v.b.

Aristo ile başladığı iddia edilen nübüvveti reddetme süreci, daha sonraları Berâhime, Sümeniyye gibi akımlar vasıtası ile devam etmiştir. Öte yandan İbnü'r-Râvendî (öl. 301/913), Ebûbekir er-Râzî (öl. 313/925) ve Ebû İsâ el-Verrâk (öl. 247/861) gibi şahısların da bu düşünceleri savundukları bilinmektedir. Tarihte nübüvveti reddedenler olduğu gibi, bu müesseseyi müdaafa edenler de olmuştur. Örneğin Ehl-i Sünnet kelamcılarında İmam Mâtürîdî (öl. 333/944), Bâkillânî (öl. 403/1013) ve Seyfeddîn Âmidî (öl. 631/1233) gibi birçok âlim, nübüvveti müdaafa etmek için eserler kaleme almıştır. Ayrıca Mu'tezile'den Kâdî Abdülcebbar'ın nübüvveti Berâhime'ye karşı savunduğu eserleri mevcuttur. Öte yandan Ebû Ali el-Cübbâî (öl. 303/916) ve Ebû Hâşim el-Cübbâî (öl. 321/933) gibi âlimlerin nübüvvetiyle ilişkin görüşlerine, kendi eserleri günümüze ulaşmadığı için Kâdî Abdülcebbar'ın eserlerinden ulaşılabilmektedir.

Bu çalışmada Mu'tezile'nin nübüvvet anlayışı ve bu bağlamda, Mu'tezilî âlimlerin nübüvveti inkâr edenlere verdiği cevaplar ele alınmıştır. Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konunun iyi anlaşılması adına nübüvvetiyle ilişkin bazı kavramlar açıklanmıştır. Bu kavramlardan bazıları şunlardır: Nübüvvet, risâlet, nebi, rasûl, vahiy, mucize v.b.

Birinci bölümde Mu'tezile'nin nübüvvet anlayışı ele alınmıştır. Bu anlamda salah-aslah, hüsün-kubuh, lütuf teorisi, mucize, peygamberlerin özellikleri ve Hatmü'n-Nübüvve gibi konular bağlamında Mu'tezilî âlimlerin nübüvvet anlayışı ortaya konmuştur. Karşılaştırma yapma imkânı sağlaması bakımından, konuya ilişkin Ehl-i Sünnet, Şîâ ve İslâm Filozofları'nın görüşlerine de yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise nübüvveti itiraz eden akım ve kişiler tanıtılarak, onların konu ile ilgili itirazlarına maddeler hâlinde yer veril-

miştir. Bu bölüm dört ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar: (1) Nübüvveti reddeden İslâm dışı akımlar (Berâhime ve Sümeniyye), (2) İslâm dünyasında nübüvveti eleştiren kişiler (İbnü'r-Râvendî, Ebûbekir er-Râzî ve Ebû İsâ el-Verrâk), nübüvveti ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine yöneltilen eleştiriler, (3) "Hatmü'n-Nübüvve" yi reddedenler ve (4) günümüzde nübüvveti reddeden akımlar şeklindedir.

Üçüncü ve son bölümde ise, Mu'tezile'nin söz konusu itirazlara verdiği cevaplar ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle nübüvvetiye yöneltilen eleştirilere verilen cevaplar ortaya konmuştur. Daha sonra "Hatmü'n-Nübüvve" ye yönelik eleştirilere ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine ilişkin itirazlara verilen cevaplar değerlendirilmiştir. Son olarak da muarızların Kur'an-ı Kerim'in i'câzına yönelttikleri eleştirilere Mu'tezile'nin verdiği cevaplar incelenmiştir.

Çalışma konusunun şekillenmesinde büyük katkıları olan kıymetli hocalarım ve meslektaşlarım Prof. Dr. Orhan AKTEPE, Prof. Dr. İsak Emin AKTEPE, Prof. Dr. Nizamettin PARLAK, Prof. Dr. Resul ÖZTÜRK, Doc. Dr. Ahmet ÇELİK ve Türkçe Öğretmeni Yusuf KOŞAR'a teşekkür ederim.

Mikail İPEK
Kırklareli, 2023

Kaynakça

- 1876 Kânûn-ı Esâsî
- 1921 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu)
- 1924 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu)
- 1937 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye Kanunu)
- 1961 Anayasası (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası)
- 1982 Anayasası (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası)
- A'SEM, Abdülemîr, *Târihu İbni'r-Râvendî el-Mülhîd*, Dârü'l-Mâfâki'l-Cedîde, (1.Baskı), Beyrut, 1978.
- ABRAHAMOV, Binyamin, "The Barahima's Enigma: A Search for a New Solution", *Die Welt des Oriens*, Sayı: 18, 1987, s. 72-91.
- ABRAHAMOV, Binyamin, "Kâdî Abdülcebbar'ın İlâhi Yardım Kuramı: Lütuf", çev. Abdunnasır Süt- Hâlıl Kayıkcı, *Din Felsefesi Açısından Mu'tezile Gelen-Ek-i (Klasik ve Çağdaş Metinler Seçkisi)*, İz yay., (2. Baskı), İstanbul, 2017, II/360-373.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, neşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd Besyûnî, Beyrut, 1405/1985.
- AKARSU, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 1995.
- AKCAOĞLU, Faik, *Hz. Peygamber'in Kur'an Vahyi Dışında Bilgilendirilmesi* (Danışman: İsmail Çakan), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010.
- AKIN, Murat, "Boşlukların Tanrısı' İfadesi ve Kelâmî Açından Değerlendirilmesi", *Bilimname Dergisi*, 2019/1 Sayı: 37, Kayseri, 2019, s. 661-684.

- AKIN, Murat, *Basra ve Bağdat Mu'tezile Ekollerinin Görüş Ayrılıkları* (Danışman: Prof. Dr. Ömer Aydın) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- AKTEPE, Orhan, *Peygamberliğin Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Sona Ermesi*, Doğu Yay., Erzincan, 2000.
- AKTEPE, Orhan, "Kelâm İlmi Açısından Bedâ' Anlayışı", *SÜİFD*, Cilt: 8, Sayı: 23 (2011/1), s. 97-116.
- AKTEPE, Orhan, *Ebu Nuaym el-İsfahânî'nin Nübüvvet Anlayışı*, Doğu Yay., Erzincan, 2012.
- ALPER, Hülya, "Tevfik", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI/8-9.
- ALTAYTAŞ, Muhammed, *Çağdaş İnkârcılık*, Ensar Yay., (1. Baskı), İstanbul, 2007.
- ÂLÛSÎ, Şihabu'd-Din Mahmud, *Ruh'ul-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve Ş-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut, 1985. XVII.
- ÂMİDÎ, Seyfeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed, *Ğâyetü'l-Meram fi İlmi Kelâm, Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye*, (1. Baskı), Beyrut, 2004.
- APAYDIN, H. Yunus, "Mütevâtir", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/208-211.
- ARSLAN, Hammet, "Mâtürîdî'nin Eleştirdiği 'Sümeniyye', Budizm midir? ", *IV. Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu (Hanefîlik-Mâtürîdîlik)*, Kastamonu Üniversitesi Matbaası, Kastamonu, 2017, II/527-538.
- ARSLAN, Hulusi, "Yaratma ve Geyelik Bağlamında Mu'tezile'nin Fayda Teorisi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 2, 2016, s. 343-360.
- ARSLAN, Hulusi, *İslâm Düşünce Geleneğinde Şia-Mu'tezile Etkileşimi*, Endülüs Yay., İstanbul, 2017.
- ARSLAN, Hulusi, *Mu'tezile'ye Göre İyilik ve Kötülük (Husn ve Kubh) Problem*, (Danışman: Prof. Dr. Cihat Tunç) Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, 1999.
- ASLAN, İbrahim, "İmam Mâtürîdî'nin Deist Eleştirilere Karşı Nübüvvet Savunusu", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 12:2, 2014, s. 33-54.
- AYDIN, Fuat, "Ebû İsâ el-Verrâk", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII/59-60.
- AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi*, Selçuk Yay., (5. Baskı), Ankara, 1996.
- AYDIN, Mehmet, *Farabî'nin Siyasî düşüncesinde Sa'âdet Kavramı*, *Dergipark.org.*, Makale Kodu: 585896, Erişim Linki: https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000541, (30.10.2020), s. 303-315.
- AYTEPE, Mahsum, "Lütuf Teorisi Çerçevesinde Allah-İnsan İlişkinin Mu'tezilî Yorumu", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, 2017, s. 237-276.

- BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî, *el-Fark beyne'l-Firâk*, Mektebetü İbn Sinâ, Kâhire, t.y.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî, *Usûlü'd-Dîn*, Matba'atü'd-Devle, (1. Baskı), İstanbul, 1968.
- BAKİLLÂNÎ, Muhammed b. Tayyib, *Kitâbu Temhîdi'l-Evâil ve'l-Telhîsi'd-Delâil*, Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut, 1957.
- BAKTIR, Mehmet, "Câhîz'in Nübüvvet Anlayışı" *CÜİFD*, Sivas, 2006, s. 257-268.
- BALLIKAYA, Cihan, "Pozitivizm: Tarihi Süreç İçerisindeki Gelişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri" *SÜEFD*, Sayı: 33, Konya, 2015, s. 87-106.
- BARLAK, Muzaffer, *Bir Kelam Problemi olarak Nübüvvet (Bâkillânî ve Kâdî Abdülcebbar Örneği)*, (Danışman: Doc. Dr. Fethi Kerim Kazanç), On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2013.
- BARS, Mehmet Emin, "Şamanizm'den Tasavvufa Şaman'dan Süfi'ye/Veli'ye Değişim/Dönüşümler", *Türkbilgi dergisi*, Sayı: 36, 2018, s. 167-186.
- BAŞÇI, Vahdetin, *Rasyonel Din Anlayışları ve Deizm*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2002.
- BEDEVÎ, Abdurrahman, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslâm*, Dirâsetü'l-İslâmiyye, (3.Baskı), Beyrut, 1980.
- BÎRÛNÎ, Ebû Reyhân Muhammed b. Ahmed, *Fihrist-i Kitâbhâ-yı Râzî*, thk. Doktor Mehdî, Tahran, 1032.
- BÎRÛNÎ, Muhammed b. Muhammed, *Tahkik Mâ li'l-Hind*, Mektebetü'l-Ehliyye, (1. Baskı), 1958.
- BOZKUŞ, Metin, *Mürücu'z-Zeheb'te İslâm Mezhepleri*, Araştırma Yay., Ankara, 2009.
- BRUNSEHVİG, Robert, "Mu'tezile ve Aslah", çev. Hulusi Arslan, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, II (2002), s. 235-249.
- BUĞLEN, Mehmet, "Fizik Tanrı'yı Gereksiz mi Kıldı? The Grand Design (Büyük Tasarım) Kitabı Üzerinden Bir Değerlendirme" *MÜİFD*, Sayı:41, 2011, s. 143-166.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-Şâhih* Dâru İbni Kesîr, Beyrut, 2002.
- BULUT, Hâilil İbrahim, "Mucize", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX/350-352.
- BULUT, Hâilil İbrahim, *Nübüvvet'in İspatında Mucize*, Araştırma Yay., Ankara, 2016.
- CÂHİZ, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *er-Resâil (Makâletü'z-Zeydiyye ve'l-Râfıza)*, (thk. Abdüsselam Muhammed Hârun), Beyrut, t.y. IV.

- CÂHİZ, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb, *er-Resâil*, (*Hüceci'n-Nübüvve*), thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Mektebetü Lisânü'l-Arab, t.y., y.y., III.
- CALDER, Norman, "Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik", çev. Süleyman Akkuş, *Mariye Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 1, 2003, s. 181-194.
- CÂSİM VE ESVED, Muhammed Safa ve Nihad Hammâd, "Mevkivi'l-Mu'tezile mine'n-Nübüvve", *Mecelletü't-Terâsi'l-İlmiyyi'l-Arabî*, Sayı: 4, 2015, s. 241-266.
- CEVÂDÎ, Muhsin *Akal Terazisinde Vahiy ve Nübüvvet*, çev. Sedat Baran, Önsöz yay., (2. Baskı) İstanbul, 2017.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., (7. Baskı), İstanbul, 2013.
- COMTE, Auguste, *İslâmiyet ve Pozitivizm*, çev. Özkan Gözel, Dergâh Yay., (4. Baskı), İstanbul, 2017.
- COMTE, Auguste, *Pozitif Felsefe Dersleri*, çev. Peyami Erman, MEB Yay., İstanbul, 1986.
- COŞKUN, İ., "Pozitivizm", Recep Ardoğan (edt.), *Günümüz Kelam Problemleri*, Ekin Yay., İstanbul, 2017, s. 39-46.
- CÜŞEMÎ, Hakîm, *Tahkîmu'l-Ukûl fi Tashîhi'l-Usûl*, thk. Abdüsselam b. Abbâs, Dârü'l-Kitâbi'l-Vataniyye, (2. Baskı), 2008.
- CÜLLÂBÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Osmân b. Ebî Alî el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, çev. İsmâ'ad Abdülhâdî Kindîl, Beyrut 1980.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *Mu'cemü't-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık Minşevî, Dârü'l-Fazile, Kahire, t.y.
- CÜVEYNÎ, İmamü'l-Harameyn Abdülmelik b. Abdullah, *el-İrşâd ilâ Kavâti'l-Edille fi Usûli'l-İtikâd*, thk. Şâri Abdülaziz, Mektebetü'l-Hânicî, Mısır, 1950.
- ÇELEBÎ, İlyas, "Husun ve Kubuh", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX/59-63.
- ÇELEBÎ, İlyas, "Lütuf", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII/239-241.
- ÇELEBÎ, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdülcebbar*, Rağbet yay., İstanbul, 2002.
- ÇETİN, Abdurrahman, "Nesih", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII/579-581.
- ÇETİN, Erol, *İnancın İman Hayatına Yansımaları Anlamında Deizm Eleştirisi*, Hiper Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2018.
- ÇINAR, Aliye, *Deizm ve Ateizm Üzerine*, Köprü Yay., İstanbul, 2018.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *es-Sünen*, thk. Ahmed Zemrîlî, Hâlid Âlimî, 1. Basım, 1407.

- DAUDÎ, Khâlid Zaferullah, "Hatm-i Nübüvve" (Literatür), *DİA*, İstanbul, 1997, XVI/479-484.
- DAWKİNS, Richard, *Tanrı Yanılgısı*, çev. Kalisto Tunç ve Tuncay Bilgin, Kuzey Yay., İstanbul, 2009, s. 122.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Hinduizm", *DİA*, İstanbul, 1998, XVIII/112-116.
- DEMİRCİ, Muhsin, "Esbâb-ı Nüzûl", *DİA*, İstanbul, 1995, XI/360-362.
- DORMAN, M. Emre, *Deizm ve Eleştirisi*, (Danışman: İlyas Çelebi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2009.
- DÖNMEZ, İbrahim Kâfi, "Maslahat", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/79-94.
- DRUMMOND, Henry, *The Ascent of Man*, J. Pott & C. Pub., New York, 1908.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, "Deizm: Öncü İsimler ve Temel Doktrin" (*Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*), Ensar Yay., Van, 2017, s. 1-15.
- EBÛ BEKİR ER-RÂZÎ, *Resâli'l-Felsefiyye*, Câmiatü'l-Füâdî'l-Evvel- Külliyyetü'l-Îdéb, Mısır, 1939.
- EBÛ BEKİR ER-RÂZÎ, Muhammed b. Zekeriyâ, *Tıbbü'r-Rihâni*, thk. Abdullatif el-Abîd, Mektebetü'n-Nahzati'l-Mısıriyye, Kâhire, 1978.
- EBÛ HÂTİM ER-RÂZÎ, Ahmed b. Hamdân b. Ahmed, *A'lâmü'n-Nübüvve*, Dârü's-Sâkî, (1. Baskı), Lübnan, 2003.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed, *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbğatullah Kaya, Çelik Yay., İstanbul, 2014.
- EBÛ'L-BEKÂ, Eyyüb b. Musa, *el-Kiilliyât*, (2. Baskı), Beyrut, 1998.
- ERDEM, Sargon, "Âmin", *DİA*, İstanbul, 1991, III/62-63.
- ERDOĞAN, Hâlid İbrahim, "Deizm ve Tabii Din Bağlamında Bir Analiz" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 57, (Haziran) 2018, s. 789-804.
- ERKOL, Ahmet "Seyfeddin Âmidî'nin Nübüvvet Savunması", *Uluslararası Seyfeddin Âmidî Sempozyumu*, Ensar yay., İstanbul, 2009, s. 169-191.
- ERTÜRK, Mustafa, "Haber-i Vâhid", *DİA*, İstanbul, 1996, XIV/349-352.
- EŞ'ÂRÎ, Ebu'l-Hasan, *el-İbâne ve Usûlü Ehli's-Sünnet*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek yay., İstanbul, 2010.
- EŞ'ÂRÎ, Ebu'l-Hasan, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu'l-Musallîn*, çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabcacı Yay., İstanbul, 2005.
- FAYDA, Mustafa, "Mübâhele", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI/425.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Bahâilik", *DİA*, İstanbul, 1991, IV/464-468.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Kadyânîlik", *DİA*, İstanbul, 2001, IV/137-139.

- FIGLALI, Ethem Ruhi, Bâbilik ve Bahâilik, Ankara, 1994.
- FIGLALI, Ethem Rûhi, *Kâdiyânîlik (Ahmediyye Mezhebi)*, İzmir, 1986.
- FROLOV, İvan, *Felsefe Sözlüğü*, çev. Aziz Çalışlar, Cem Yay., (1.Baskı), İstanbul, 1991.
- FULLER, Graham E., *İslâmsız Dünya*, çev. Hasan Kaya, Profil Yay., (7. Baskı), İstanbul, 2016.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Faysalî'î-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka*, Hazırlayan: Mahmud Bîcû, Şam, 1993.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İtikad'da Orta Yol (el-İktidâd fi'l-İtikâd)*, çev. Kemal Işık, AÜİFD, Ankara, 1971.
- GAZZALÎ, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, *Kavâidü'l-Akâid*, Âlemü'l-Kitâb yay., thk. Musa Muhammed Ali, (2. Baskı), Beyrut, 1985/1405.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-yı Saadet*, çev. Ali Arslan (Tekirdağ Eski Müftüsü), Merve Yay., İstanbul, t.y.
- GENÇ, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi* (Danışman: Bilal Saklan) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- GÖKBERK, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Yay., İstanbul, 1998.
- GÜÇ, Ahmet, "Sümeniyye", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIII/132-133.
- GÜNDÜZ, Şinasi, "Maniheizm", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII/575-277.
- GÜNDÜZ, Şinasi, "Sâbilik", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV/341-344.
- GÜNDÜZ, Şinasi, *Sâbiler (Son Gnostikler)*, Vadi yay., (3. Baskı), İstanbul, 2016.
- GÜNGÖR, Harun, "Şamanizm", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIII/325-328.
- GÜRKAN, Salime Leyla, *Yahudilik*, İSAM Yay., İstanbul, 2008.
- HANSU, Hüseyin "Mu'tezile Araştırmalarında Kaynak Problemi", *Marife Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 3, Kış 2003, s. 55-71.
- HÂRİZMÎ, Muhammed b. Muhammed b. Yusuf, *Mefâtihu'l-Ulûm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.
- HARMAN, Vezir, "Resûl ve Nebi Kavramları Çerçevesinde Peygamberliğin Dindeki Yeri", *CÜİFD*, Cilt: 18, Sayı: 2, 2014, s. 45-78.
- HATİPOĞLU, Nihat, "Hz..Peygamber (s.a.v.)'e Kur'an Dışında Vahiy Geldiğini Red Düşüncesine Yönelik bir Alan Taraması" (Tahlil ve Eleştirisi), *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1998, XI/273-295.
- HAYYÂT, Ebu'l-Hüseyin Abdurrahman b. Muhammed b. Osman, *Kitâbü'l-İmâsâr ve'r-Redd Alâ İbni'r-Râvendî el-Mülhîd*, y.y., t.y.,
- İŞİK, Harun, "Hint Alt Kıtasında İlm-i Kelâm Çalışmaları (Bibliyografik Bir Deneme)", *Kader Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2019, s. 94-123.

- İŞİK, Kemal, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.
- İBN CÜLCÜL, Ebû Dâvûd Süleymân b. Hassân el-Endelîsi, *Tabakâtü'l-Etibbâi ve'l-Hukemâi, Müessesesetü'r-Risâle*, (2. Baskı), Beyrut, 1985.
- İBN FÂRİS, Huseyn Ahmed, *Mu'cemü'l-Mekâyisi'l-Luğa*, thk. Abdullâm Muhammed Harun, Dâru'l-Fikr Neşr., yy., ty., VI.
- İBN FÜREK, Ebû Bekr Muhammed b.el-Hasan, *Müccerradü Makâlât*, thk. Ahmed Abdurrahim, Mektebetü Sekâfetü'd-Diniyye, Kâhire, 2005.
- İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihâl*, Mektebetü's-Selâmi'l-Arabiyye, t.y.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, *Sîretü'n-Nebî*, ta'lik: M. Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut t.y., IV.
- İBN KESİR, *Tefsîr'l-Kur'ân'il-Azîm*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul, 2012.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuvâd Abdalbâki, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, t.y.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrremi, *Lisânü'l-Arab*, Kahire, t.y.
- İBN TEYMÎYE, Ebu'l-Abbas Takiyüddîn Ahmed, *Kitabü'n-Nübüvât*, Beyrut, 1985.
- İBNÜ'L-ARABÎ, Muhiddin, *Fütûhatü'l-Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera yay., İstanbul, 2015.
- İBNÜ'N-NEDÎM, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, t.y.
- İKBAL, Muhammed, *İslâm'da Dinî Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sadık Yenili, Mutena Yay., (1. Baskı), İstanbul, 2014.
- İLHAN, Avni, "Aslah", *DİA*, İstanbul, 1991, III/495-496.
- İLHAN, Avni, "Bedâ", *DİA*, İstanbul, 1992, V/290-291.
- İLHAN, Mehmet, "Hatmü'n-Nübüvve Açısından Nebî-Resul Farkına Bir Bakış", *EKEV Akademi Dergisi*, İzmir, 2010, s. 69-82.
- İSFAHÂNÎ, Râğûb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylanî, Dâru'l-Marife Neşr.,Beyrut, t.y.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, *el-Muğni* fi Ebvâb't-Tevhîd ve'l-Adl, thk. Emîn el-Hûlî, t.y., XVI.
- KÂDÎ ABDÜLCEBBÂR, *el-Muğni fi Ebvâbi'l-Tevhîd-i ve'l-Adl*, thk. Dr. Mahmud Muhammed Kâsım, Kâhire, ts., VI, XI, XV, XX.

- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *el-Muğni fî Ebvâbi 'l-Tevhîdi ve 'l-Adl*, thk. Üstad Mustafa Bekâ, t.y., XIV.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *el-Muğni fî Ebvâbi 'l-Tevhîdi ve 'l-Adl*, thk. Ebû'l-Alâ Afifi, t.y., XIII.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *el-Münye ve 'l-Emel*, thk. Sâmî en-Neşşâr ve Usmanuddîn Muhammed, İskenderiye, 1972.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Mu'tezile 'de Din Usûlü (el-Muhtasar fî Usûlü 'd-Dîn)*, çev. Murat Memiş, İz Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2011.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Müteşâbihu 'l-Kurân*, thk. Adnan Muhammed Zerzur, Mektebetü Dâru't-Türâs, Kâhire, 1969.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Şerhu 'l-Usûlü 'l-Hamse*, thk. Abdulkerîm Osman, Mektebetü Vehbe, (3. Baskı), Kâhire, 1992.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Tenzihu 'l-Kur'an ani 'l-Metâin*, Beyrut, t.y.
- KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR, *Tesbîtü Delâilü 'n-Nübüvve*, thk. Abdülkerim Osman, Dâru'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.
- KAHVECİ, Niyazi, *Mu'tezile ile Şia Arasındaki Siyasal Tartışma*, Ankara, 2006.
- KARAMAN, Hüseyin, "Ebû Bekir er-Râzî'nin Mülhidliği Bir Gerçeklik mi, Yoksa Tarihsel Bir Yanılgı mı?" *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı: 11, 2002, s. 107-123.
- KARAMAN, Hüseyin, "Ebû Hâtîm er-Râzî'nin Beş Ezeli İlke Anlayışının Kaynağı Problemi", *MÜİFD*, Sayı:28, İstanbul, 2005, s. 75-91.
- KARAYİ, Feyyaz, *Hint Dinleri*, çev. Kutalmış Fidan, Ganeşa Yay., Anlara, 2019.
- KARLIĞA, H. Bekir "İbn Rüşd", *DİA*, İstanbul, 1999, XX/257-288
- KAYA, Mahmud, "Ebû Bekir er-Râzî ile Ebû Hâtîm er-Râzî Arasında Geçen Tartışma", *İslâm Tetkikleri Dergisi*, Cilt: 9, İstanbul, 1995, s. 51-76.
- KAYA, Mahmut, "Ebû Bekir Râzî", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/479-485.
- KAZANCI, Ahmet Lütfî, "Bi'set", *DİA*, İstanbul, 1992, XI/217-218.
- KAZANÇ, Fethi Kerim "Kâdî Abdülcebbâr'da Mucize ve Âdet" *Mu'tezile Gelenek-i -II*, İz Yay., İstanbul, 2017, II/340-353.
- KELEŞ, Ahmet, "Sünnet Vahiy İlişkisi" *DÜİFD*, Diyarbakır, 1999, I/151-193.
- KENAN, Seyfi, "Hekim-Filozof Ebû Bekir er-Râzî Bir Mülhid miydi?" *Divan İlmî Dergisi*, 2001/1, s. 187-197.
- KIRBAŞOĞLU M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara, 1993.
- KİRMÂNÎ, Ebu'l-Hasen Hamîdüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Akvâlu 'z-Zehbiyye*, thk. Mustafa Gâlib, Dâru'l-Mehyû, (1. Baskı), Beyrut, 1977.

- KLAVUZ, A. Saim, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, Ensar Yay.,(4. Baskı), İstanbul, 1998.
- KOCA, Ferhat, "Mefsedet", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/356-358.
- KOLOĞLU, Orhan Ş., "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", *UÜİFD*, Cilt 13, Sayı 1, Bursa, 2004, s. 159-193.
- KOLOĞLU, Orhan Şener, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*, İSAM Yay., İstanbul, 2011.
- KORALELÇİ, Murtaza, *Pozitivizm'in Türkiye'ye Girişi*, Ankara, 2002.
- KUR'AN-I KERİM, Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., (1. Baskı), İstanbul, 2016.
- KUTLUER, İlhan, "Determinizm", *DİA*, İstanbul, 1994, IX/215-220.
- KUTLUER, İlhan, "İbnü'r-Râvendî", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI/179-184.
- KUTLUER, İlhan, "Pozitivizm", *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV/335-339.
- KUTSAL KİTAP, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2014.
- LANGEVİN, Paul, "Pozitivizm Üzerine", çev. Mehmet Erdal, Evrensel Basım Yayın, *Bilim ve Düşünce Kitap Serisi 3; Pozitivizm*, Doğu Basım Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2013, s. 23-25.
- MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tâhir, *el-Bed' ve 'l-Tarih*, Mektebetü's-Sefâfiyyeti'd-Diniyye, t.y., IV.
- MÂTÜRİDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü 'l-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Arûçî, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., (2. Baskı), Ankara, 2018.
- MES'ÛDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali, *Mürücu 'z-Zehab ve Meâdinü 'l-Cevher*, Neşr. Yusuf İsmet, Dâru'l-Hicre, Beyrut, 1925.
- MUTÇALI, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yay., İstanbul, 1995.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi 'u 'ş-şâhih*, Beytül-efkâri'ddöveliyye, Riyâd, 1998.
- NARSKİ, I. S., "Pozitivizm'in Ortaya Çıkışı ve Gelişimi" çev. Olcay Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, *Bilim ve Düşünce Kitap Serisi 3; Pozitivizm*, Doğu Basım Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2013, s. 25-119.
- NESEFÎ, Ebu'l-Berekât, *el-İ'timâd, fi 'l-i'tikâd*, thk. Abdullah Muhammed ve Abdullah İsmail, Mektebetü'l-Ezheriyye, Kâhire, 2011.
- NESEFÎ, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü 'l-Edille Fi Usûlü-Dîn*, Hazırlayan: Hüseyin Atay, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1993, I.

- NESEFÎ, Ebu'l-Muîn Meymun b. Muhammed, *Tabıratü'l-Edille Fî Usûli-Dîn*, Hazırlayan: Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2003, II.
- OKUMUŞ, Namık Kemal, *Sağlam Kulpa Tutunamayanlar*, Araştırma Yay. (1.Baskı), Ankara, 2017.
- ONAT, Hasan, "İbâhiyye", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX/252-254.
- ÖZ, Mustafa, "Şeyhiyye", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX/84-86.
- ÖZALP, Hasan, "'Boşlukların Tanrısı' Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme", *Felsefe Dünyası*, 2/58, 2013, s. 108-124.
- ÖZDEMİR, Metin, "Mu'tezile'nin Nübüvvet Müdafaası", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5:1, 2007, s. 47-64.
- ÖZDEMİR, Metin, "İslâm Kelâmcılarının İman Anlayışlarının Dışlayıcılık Açısından değerlendirilmesi" *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, 2006, s. 599-613.
- ÖZDEMİR, Metin, *Mu'tezile'nin Kur'an Müdafaası*, Fecr Yay., Ankara, 2011.
- ÖZTÜRK VE MERTOĞLU, Mustafa ve Mehmet Suat, "Zemahşeri", *DİA*, İstanbul, 2013, XXXXIII/235-238.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Deizm*, Yeni Boyut Yay., (8. Baskı), İstanbul, 2018.
- PEZDEVÎ, Ebu'l-Yusr, *Usûlü'd-Dîn (Ehl-i Sünnet Akâidi)*, çev. Şerafettin Gölcük, Kayıhan Yay., İstanbul, 2013.
- PİNES, Shlomo, "Shi'ite Terms and Conceptions in Judah Hâlevi's Kuzari" *Jarusalem Studies in Arabic and İslâm*, Sayı:2, 1980, 165-251.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahreddin, *el-Muhassal (Kelâm'a Giriş)*, çev. Hüseyin Atay, AÜF Yay., Ankara, t.y.
- SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü'l-Tefâsîr*, Beyrut, 1401.
- SÂBÛNÎ, Nüreddin, *el-Bidâye Fî Usûli'd-Diyâne (Mâtüridiyye Akâidi)*, çev. Bekir Topaloğlu, İFAV Yay., (12. Baskı), İstanbul, 2014.
- SARAÇ, Tahsin, *Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük (Grand Dictionnaire Français-Turc)*, Adam Yay., (1. Baskı), 1985.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "Seneviyye", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI/521-522.
- SİNANOĞLU, Mustafa, "Teklif", *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX/385-387.
- SÖNMEZ, Vecihi, Nübüvvetle Yapılan İtirazlar Bağlamında İbnü'r-Râvendî ve Nübüvveti İnkâr Düşüncesi, *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, Ensar yay., Van, 2017, s. 271-279.
- SÖNMEZ, Veysel, "Auguste Comte Pozitivizm", *DEUHYO ED*, 3 (3), 2010, 161-163.
- SÜT, Abdunnasır, *Mu'tezile ve Ahlak*, İz Yay., İstanbul, 2016.

- ŞEHRİSTÂNÎ, Abdilkerim b. Ahmed, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Dâru'l-Kitâbü'l-İlmîyye, (2. Baskı), Beyrut, 1992.
- ŞEHRİSTÂNÎ, Abdülkerim, *Nihâyetü'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, Mektebetü's-Sekâfetü'd-Diniyye, Kâhire, 2009.
- ŞERİF EL-MURTAZA, Ali b. Hüseyin b. Musa, *Emâlî el-Murtazâ* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut, 2004.
- ŞEYH MÜFİD, Muhammed b. Muhammed, *en-Nuketü'l-İtikadiyye*, thk. Rızâ el-Muhtarî, Beyrut, 1993.
- ŞEYH MÜFİD, Muhammed b. Muhammed, *Evâilü'l-Makâlât*, Mektebetü'l-Hakikat, Tebriz, t.y.
- TABERÎ, Ai b. Rabben, *ed-Dîn ve'd-Devle fî İsbâti Nübüvveti Muhammed*, neşr: Adil Nüveyhiz, Beyrut, 1982.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an*, çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya, Hisar yay., İstanbul, 1996, IV.
- TAFTAZÂNÎ, Sa'düddin, *Şerhu'l-Akâid*, çev. Talha Hakan Alp, İFAV Yay., (4. Baskı), İstanbul, 2017.
- TAFTAZANÎ, Sadüddin, *Şerhu'l-Makasid*, Âlemü'l-Küttüb, thk. Salih Musa Şerif, (2.Baskı), Beyrut, 1998, V.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfü İstilahâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnan, (1. Baskı), Lübnan, 1996, II.
- TİĞLİ, Asiye, "Peygamberlik İncancına Şiir-İsnâaşeri Yaklaşım" Yusuf Şevki Yavuz (edt.), *Vahiy ve Peygamberlik*, Kuramer Yay., İstanbul, 2018. s. 427-471.
- TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Câmiu's-Sahih*, Beytül-efkârî'ddüveliyeye, Riyad, 1999.
- TİRMİZÎ, Hakîm, *Hatmü'l-Evliyâ*, neşr. Osman İsmail Yahya, Beyrut, 1965.
- TOPALOĞLU VE ARKADAŞLARI, (Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi), *İslâm'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yay., (7. Baskı), İstanbul, 2009.
- TOPALOĞLU VE ÇELEBİ, Bekir ve İlyas, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yay., (5. Baskı) İstanbul, 2015.
- TOPALOĞLU, Aydın, "Materyalizm", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/137-140.
- TURAN, Abdülbâki, "Arza", *DİA*, İstanbul, 1991, III/446-447.
- TÜMER, Günay, "Brahmanizm", *DİA*, İstanbul, 1992, VI/329-333.
- TÜMER, Günay, "Budizm", *DİA*, İstanbul, 1992, VI/352-360.
- WEBER, Alfred, *Felsefe Tarihi*, çev. H. V. Eralp, İstanbul, 1964.

- YA'KÛBÎ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. İshâk b. Cafer b. Vehb b. Vâzih, *Târihu'l-Ya'kûbî*, Beyrut, t.y., I.
- YAVUZ, Salih Sabri *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, Pınar Yay., (1. Baskı), İstanbul, 2012.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Ehl-i Bid'at", *DİA*, İstanbul, 1994, X/501-505.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Vahiy", *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII440-443.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, "Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Son Peygamber Oluşu" Yusuf Şevki Yavuz (edt.), Vahiy ve Peygamberlik, Kuramer Yay., İstanbul, 2018, s. 321-360.
- YEŞİLYURT, Temel, *Çağdaş İnanç Problemleri*, DİB Yay., (2. Baskı), Ankara, 2015.
- YILDIRIM, Ramazan *Mu'tezile'nin Kelâmî Polemikleri*, İşaret Yay., İstanbul, 2012.
- YILDIZ VE KAYICI, Metin ve Burhaneddin, "Ebû Bekir er-Râzî'de Deist Yaklaşım: Aklın Yetkinliği ve Nübüvvet Eleştirisi" *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm Sempozyumu*, Ensar yay., Van, 2017, s. 301-313.
- YİTİK, Ali Hasan, "Tenâsüh", *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX/441-443.
- YURDAGÜR, Metin, "Hatm-i Nübüvvet", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI477-479.
- YÜKSEL, Emrullah, *Sistemâtik Kelâm*, İz Yay., (2. Baskı), İstanbul, 2011.
- ZEMAŞERÎ, Ebi'l-Kasım Cârullâhi Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *Esâsü'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd, Dâr'ül-Kütübi'l-İlmiyye, (1. Baskı), Beyrut, 1998
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzil*, Editör: Murat Sülün, TYEKBY, (1. Baskı), İstanbul, 2018.

Dizin

- A**
- Abbâd b. Süleyman es-Seymerî 67
- Abdest 156
- Abes 106, 154, 177, 213
- Adalet 47, 53, 56, 75, 77, 101, 167
- Agnostizm 112
- Ahiret 11, 16, 87, 94, 117, 130, 192, 221
- Âhir zaman peygamberi 43
- Ahlak 69, 70, 114, 182
- Ahlâkî 17, 18, 67, 74, 103, 105
- Ahmed b. Schl el-Belhî 101
- Akıl 11, 12, 15, 16, 17, 18, 21, 26, 38, 48, 49, 50, 51, 52, 69, 77, 84, 96, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 134, 136, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 160, 161, 163, 164, 167, 173, 174, 176, 179, 185, 191, 195, 206, 212, 222, 223
- Akılçı 16, 17, 157, 160, 161, 223
- Aklî 15, 16, 17, 45, 47, 145, 149, 162, 163, 192, 219, 220, 223, 224
- Âlâmâtü'n-Nübüvve fi'l-İslâm 41
- Âlim 12, 22, 43, 80, 82, 83, 99
- Allah'ın iradesi 52, 53, 55, 58
- Âmidî 18, 54, 144, 148, 171, 222
- Ana itirazlar 20
- Arafat 107
- Ara itirazlar 20
- Arap/-lar 83, 100, 114, 115, 125, 126, 136, 172, 196, 211, 214, 215, 217
- Aristo 12, 15, 124, 222
- Ashâbu'l-aslah 66
- Ashâbu'l-lutf 62, 66
- Ashâbü'l-Bedede 95
- Aslah 12, 19, 36, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 147, 154, 155, 158, 174, 200, 201, 222
- Asya 93, 94, 95
- Ateist 127, 128
- Ateizm 123, 125, 127, 128, 133
- Auguste Comte 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137
- Aziz Pavlus 136

B

Bâbîlik 122
 Bağdâdî 22, 42, 45, 62, 73, 74, 75, 83, 90, 97, 112, 113, 181
 Bağdat 48, 49, 53, 54, 55, 61, 97, 98, 202
 Bağdat Ekolü 55
 Bahâiler 33
 Bahâilik 19, 121, 122, 181
 Bâkillânî 12, 17, 21, 37, 95, 105, 107, 108, 110, 112, 113, 222
 Basra Ekolü 55, 65
 Basra Mu'tezilesi 53, 69
 Bâtımye 121
 Bedir 115, 119, 184, 185, 186, 187, 223
 Bedir Savaşı 115, 119, 184, 185, 186, 187
 Bekir Topaloğlu 23, 25, 42, 45, 121
 Belâgat 115, 207
 Berâhim 90, 92
 Berâhime 12, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 100, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 139, 147, 162, 221, 222, 225
 Berhemî 92
 Beyâb b. Semân 121
 Beytü'l-Makdis 116
 Bilge 69, 90, 95
 Bilgi aktarımı 37
 Binyamin Abrahamov 61, 92
 Bîrûnî 90, 95, 100
 Bî'set 34, 35, 36, 57, 58, 59, 64, 66, 72, 144, 163, 164, 165, 167
 Bişr 53, 54, 60, 61, 62
 Bişr b. el-Mu'temir 53, 61, 62
 Boşlukların Tanrısı 127, 128
 Brahma/-nizm 88, 90, 91, 93

Brahmî 90

Brehmen 90

Budasef 95, 96

Budist 93, 94, 96

Budizm 93, 94, 95, 96, 112

Buhârî 35, 41, 45

C

Cafer b. Harb 54

Câhız 21, 22, 24, 41, 49, 50, 53, 56, 62, 63, 70, 82, 83, 99, 169, 172, 173

Cahiliye 126

Câlnûs 100

Cebrail (a.s.) 25, 28, 35, 37, 39, 201

Cehmiyye 49

Ceza 35, 73, 130, 157

Cübbâî 12, 24, 49, 55, 64, 67, 70, 72, 76, 80, 99, 144, 197, 225

D

David Hume 131

Deism 123

Deisme 123

Deismus 123

Deizm 15, 16, 17, 19, 88, 97, 102, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 136, 137, 139, 225

Determinizm 134

Dirâr b. Amr 54

Diriltmek 34

Duha Namazı 157

Düalizm 97

E

Ebû Ali 12, 24, 49, 55, 63, 64, 66, 72, 73, 76, 77, 99, 144, 145, 150, 183, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 208, 209, 210, 211, 213, 222, 224, 225

Ebû Ali el-Cübbâî 12, 24, 49, 55, 76, 99, 144, 197

Ebû Bekir 100, 101, 102, 103, 104, 106, 109, 111, 117

Ebûbekir er-Râzî 12, 13, 19, 96, 105, 111, 117, 221, 223

Ebû Bekir er-Râzî 100, 101, 102, 103, 104, 106, 109

Ebû Hâşim 12, 55, 63, 64, 66, 67, 70, 72, 80, 183, 198, 199, 212, 213, 222, 224

Ebû Hâşim el-Cübbâî 12, 55, 67, 70, 72, 80

Ebû Hâtim 101, 102, 103, 104, 110, 111, 117

Ebû Hâtim er-Râzî 101, 102, 103, 104, 110, 111, 117

Ebû İsâ el-Verrâk 12, 13, 19, 20, 21, 96, 97, 98, 100, 106, 108, 111, 115, 117, 118, 119, 139, 190, 193, 194, 221

Ebu'l-Hasan el-Eş'ârî 41, 49, 97

Ebu'l-Hattâb el-Esedî 121

Ebu'l-Huzeyl el-Allaf 53, 60, 196

Ebu'l-Hüseyn el-Hayyât 21, 73

Ebu'l-Muîn en-Neseî 18, 26, 32, 42, 43, 57, 90, 95, 105, 113

Ebu'l Yusr el-Pezdevî 84, 90, 95, 106

Ebû Sufyan 187

Ebu Zer 32, 80

Ebu Zer hadisi 32

Ehl-i Bid'at 89

Ehl-i sümen 95

Ehl-i Sünnet 12, 19, 36, 61, 70, 71, 75, 79, 84, 149, 151, 177, 180, 181, 183, 224

Ekol 89, 96

el-Allâf 49

Elçi/-ler 24, 27, 28, 105, 114

el-İntisar 21

el-Menzile beyne'l-menzileteyn 47
 el-Muğnî 20, 24, 36, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 80, 90, 98, 99, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 116, 117, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 176, 177, 181, 182, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222

Emanet 26, 69

Emaneti geri verme 50

Emri bil-ma'rûf 47

en-Nazzâm 49, 53, 60, 62, 73, 172, 173

er-Raslü 27

er-Resâil 21, 41, 83

Esbâb-ı Nüzûl 204, 211

Eş'ârî 20, 22, 49, 54, 58, 59, 61, 62, 67, 70, 74, 75, 97, 144, 181

Eş'ârî âlimler 58

Eş'ârîler 49, 57, 58, 148, 220

Evrensel 43, 79, 114, 115, 117, 133, 134, 180, 207, 217, 218, 219, 220

F

Fahredden er-Râzi 43, 81, 83

Farabî 52, 58, 68, 69

Fesahat 207

Fiziksel 53

Fransa 124, 128

Fransız 129

Fransızca 123, 130

- G**
 Gâliyye 121
 Gaon 91
 Gayrı metlûv 37
 Geleneksel 124, 125
 Gizlilik 37
 Göndermek 34, 36, 48, 51, 52, 56, 58, 64, 69, 106, 124, 144, 162, 165
 Gulâm Ahmed 122
 Gulât-ı Şîa 33, 97
- H**
 Hamîdüddin el-Kirmânî 102, 103
 Hârizmî 94, 95
 Hatmü'n-Nübüvve 12, 13, 18, 19, 20, 43, 44, 45, 46, 78, 79, 88, 119, 120, 121, 122, 139, 175, 180, 181, 224
 Havassü'n-Nübüvve 26
 Hayyat 22
 Henry Drummond 127
 Herbert Spencer 131, 133
 Hibe etmek 67
 Hikmet 30, 52, 53, 56, 57, 96, 127, 150
 Hile 46, 112, 119, 166, 183
 Hindistan 88, 90, 91, 92, 93, 95, 122
 Hint 88, 89, 90, 91, 93
 Hipokrat 100
 Hira Mağarası 35
 Hişam b. Amr el-Fuâtî 67
 Hişam b. Hakem 74, 97, 99, 181
 Hristiyan/-lar 44, 53, 78, 92, 119, 122, 124, 128, 129, 180, 186, 190, 191, 192, 193, 194
 Hücecü'n-Nübüvve 21, 41
 Hüsün 12, 19, 48, 49, 50, 55, 66
 Hüsün-kubuh 12, 19, 50
- Hız. Âdem 76, 77, 91, 92, 95, 177, 178
 Hız. Dâvud 74
 Hız. Ebûbekir 188
 Hız. Hud 29, 202
 Hız. İbrahim 31, 35, 90, 92, 95
 Hız. İsa 29, 39, 40, 77, 78, 79, 118, 171, 175, 179
 Hız. İsmail 31
 Hız. Musa 31, 35, 39, 40, 76, 77, 78, 79, 118, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 224
 Hız. Nûh 29, 68
 Hız. Salih 21, 23, 29, 40, 83
 Hız. Süleyman 74
 Hız. Şit 91
 Hız. Yusuf 74
- İ**
 İbâne 64
 İbnü'l-Arabî 18, 120, 180, 181
 İbnü'n-Nedîm 94, 98, 99, 101
 İbnü'r-Râvendî 12, 13, 15, 16, 19, 20, 21, 73, 96, 97, 98, 99, 100, 106, 107, 111, 114, 115, 116, 139, 190, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 221, 223, 224, 225
 İbrahimî 92
 İbrahimiyye 91, 92
 İbn Rüşd 111, 112
 İhsan ve ikram 50
 Immanuel Kant 131
 İlham etmek 34
 İlmî 69, 136
 İmâmet 175, 183, 224
 İmam Gazzalî 79
 İmam Mâtürîdî 12, 18, 20, 21, 32, 45, 52, 54, 57, 58, 59, 74, 79, 93, 94, 95, 96, 98, 105, 106, 108, 111,

- 112, 115, 117, 118, 119, 148, 186, 190, 191, 192, 193, 194, 222, 223, 225
 İnkâr 12, 16, 43, 44, 77, 87, 89, 90, 91, 93, 97, 98, 99, 105, 110, 113, 123, 125, 126, 130, 134, 139, 140, 196, 201, 212, 215, 218
 İnkârcılar 16
 İnsaf 50
 İnsanların nübüvveti olan ihtiyacı 52, 58
 İbn Sinâ 62, 68
 İngiltere 124, 131
 İslâm Filozofları 12, 19
 İsmâiliyye 121
 İsmet 26, 60, 71, 224
 İsrâ Hâdisesi 116
 İstibrak 215
 İtiraz/-lar 87, 96, 97, 98, 105, 106, 108, 109, 110, 112, 114, 119, 179, 195, 207, 208, 212, 215, 217
- J**
 J.J. Rousseau 129
 John Toland 129
- K**
 Kâbe 107, 151, 152, 180
 Kabîh 65, 107, 108, 109, 148, 218
 Kâdiyânîlik 19, 121, 122, 181
 Kâdî Abdülcebbar 12, 17, 18, 20, 22, 24, 36, 37, 42, 44, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 84, 85, 90, 98, 99, 100, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 116, 117, 118, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159,
- 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 224, 225
 Kâdiyânîler 33
 Kasım b. İbrahim 91, 92
 Kelâmcılar 16, 66, 69, 71
 Kerâmet 175, 180, 181, 183, 224
 Kerramiyye 49
 Kible 107
 Kimya 100
 Kitâb-ı Mukaddes 46, 136
 Kitâbü't-Temhid 21
 Kitâbü'z-zümürriid 97, 99, 100
 Kubuh 12, 19, 48, 50, 59
 Kurban 159
 Kül 150
- L**
 Lütf 12, 19, 49, 50, 51, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 153, 154, 158, 162, 174, 181, 222
 Lütf teorisi 12, 19, 181
- M**
 Malaki 45
 Mani 78, 97
 Maniheizm 97
 Mâsumiyet 74
 Matthew Tindal 129
 Mâtürîdî/-ler 12, 18, 20, 21, 32, 45, 49, 52, 54, 57, 58, 59, 74, 79, 84, 93, 94, 95, 96, 98, 105, 106, 108, 111, 112, 115, 117, 118, 119, 148,

- 186, 190, 191, 192, 193, 194, 222, 223, 225
 Medine 33
 Mefâtihu'l-Ġayb 81
 Mekke 33, 35, 116, 186, 187, 188, 219
 Melek/-ler 27, 28, 35, 113, 115, 184, 214
 Menfaat 38, 148, 150, 151, 152, 154, 156, 157, 159, 160
 Mescid-i Aksâ 107
 Mesûdî 97
 Metafiziksel 134
 Metlûv 37
 Mezhepler 47, 71, 89, 90, 91, 92, 100
 Mina 107
 Mircea Eliade 94
 Mirza Ali Muhammed 121
 Mirza Hüseyin Ali 121
 Modern Atezim 128
 Motivasyon 65
 Muanızlar 13, 17, 20, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 140, 143, 144, 147, 148, 149, 153, 154, 155, 158, 160, 162, 164, 165, 166, 168, 172, 173, 177, 178, 183, 185, 187, 190, 192, 194, 195, 196, 197, 208, 209, 210, 211, 215, 216, 217, 224
 Mubah 160
 Mucize/-ler 12, 18, 19, 21, 38, 40, 41, 42, 43, 69, 70, 71, 72, 110, 111, 112, 116, 117, 119, 129, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 179, 182, 183, 184, 187, 188, 189, 193, 194, 196, 206, 207, 212, 214, 215, 223, 224
 Muhammed İkbâl 44, 45
 Muhâtara 190
 Muhtelif 25, 90, 126, 141, 142, 146, 198, 199
 Musallat kılmak 34
 Musevi 92
 Mustagînî 106
 Mübah 159, 160, 177, 178, 206
 Mübâhele 117, 189, 192
 Müdafaa 17, 211
 Mühür 44, 122, 179
N
 Nafile 73, 154, 155, 156, 157, 158, 160
 Nafile İbadetler 154
 Namaz 104, 107, 108, 147, 149, 152, 154, 155, 156, 157, 180, 219, 223
 Nebi 12, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85
 Nehyi anil-münker 47
 Nesih 175, 176, 177, 178, 224
 Norman Calder 91, 92, 100
 Nureddin es-Sâbü'nî 25, 36, 37, 43, 74, 105, 106, 183
 Nübüvvet 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 135, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 151, 152, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 174,

- 176, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 193, 194, 195, 217, 219, 221, 222, 223, 225
O
 Ortadoğu 92
 Oruç 108, 147, 149, 151, 152, 154, 155, 219, 223
P
 Paul Kraus 91, 100
 Positif 130
 Pozitivizm 15, 19, 88, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 225
 Putlar 35, 210
R
 Râğib el-İsfehânî 26
 Ramazan 18, 49, 107, 151, 155, 158
 Rasûl 12, 42
 Rasyonel 124
 Resul 13, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 122, 167
 Risâlet 12, 26, 28, 29, 122
 Rubûbiyye 123
S-Ş
 Sâbü 92
 Sadık 171, 193
 Sa'düddîn et-Taftazânî 43, 52, 58, 61, 62, 70, 71, 73, 74, 79, 180
 Salah 53
 Salah-aslah 12, 19, 53, 55, 56, 59
 Salih 25, 167, 171
 Sarfe Teorisi 172, 173
 Sekülerizm 125, 126
 Seneviyye 97
 Serilik 37
 Seyfeddîn Âmidî 12, 144, 148, 222
 Seyit Şerif Cürcanî 83
 Sıdk 69
 Sıfat 23, 85
 Siccil 215
 Sihir 166, 172, 183
 Sramana 94
 Sûfler 120, 175
 Sûmenât Ehli 93
 Sûmen ehli 95
 Sûmeniyye 12, 13, 15, 19, 90, 93, 94, 95, 96, 105, 112, 113, 139, 221, 225
 Sümna 93
 Şaman 94, 96
 Şamanizm 94, 96
 Şehristânî 22, 52, 54, 58, 64, 91, 95, 97, 105, 107, 108, 183
 Şerif el-Murtaza 74, 181
 Şiâ 12, 19, 33, 36, 49, 52, 58, 61, 71, 74, 75, 97, 98, 99, 100, 121, 122, 175, 180, 181, 182, 220, 224
 Şuayb (a.s.) 29
T
 Taberî 28, 41
 Taftazânî 83, 84, 180
 Tanrı 18, 78, 88, 101, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 133
 Teizm 123, 124
 Temennî Ayetleri 117
 Temennî Hâdisesi 192
 Temkîn 64
 Tenakuz 82, 140, 141, 142, 143, 145, 197, 199, 200, 215
 Tevhid 16, 47, 75, 77, 167
 Te'vil 71
 Theos 123
 Tıp 100

U-Ü

Uhud 115, 119, 184, 185, 186, 223
Uhud Savaşı 115, 184, 185
Uluhiyyet 11, 16, 123, 221
Usûlü Selâse 11
Üç temel esas 11

V

Vacip 36, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 57,
58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
70, 143, 146, 149, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 163, 222
Va'd-vâid 47
Vahiy 12, 15, 18, 23, 30, 35, 36, 37,
38, 39, 44, 75, 79, 80, 84, 87, 112,
113, 114, 124, 125, 126, 128, 129,
130, 134, 136, 140, 146, 148, 149,
164, 180, 223
Vakfe 107

Vehb 67, 90
Velâyet 120, 175, 180, 181, 183,
224
Voltaire 128

Y

Yahudi/-ler 44, 45, 77, 78, 91, 117,
118, 119, 122, 175, 176, 178, 179,
180, 186, 192, 193, 194, 224
Yaratmak 34, 36, 53, 62, 203

Z

Zekât 108, 223
Zemahşerî 21, 22, 34, 36, 38, 40,
78, 83, 179, 180, 190, 191, 192,
193, 195, 197, 199, 201, 203, 205,
206, 223
Zeyd 153, 197, 198
Zulüm 50

MU'TEZİLE'NİN NÜBÜVVET SAVUNMASI

Berâhime ve Sümeniyye nübüvvetinde bazı açılardan itirazda bulunan iki akımdır. Bunların menşei hakkında ihtilaf bulunsa da çoğunluğa göre her ikisi de Hint kökenlidir. Öte yandan İbnü'r-Râvendî, onun üstadı Ebû İsâ el-Verrâk ve "Arapların Galen"i olarak anılan Ebû Bekir er-Râzî gibi şahıslar da nübüvveti çeşitli açılardan itirazda bulunmuşlardır.

Mu'tezile'den Câhız ve Kâdî Abdülcebbar gibi mütekellimler, kendi dönemlerinde söz konusu itirazlara reddiye yazmak suretiyle nübüvveti müdafaa etmeye çalışmışlardır. Günümüzde varlık gösteren Deizm ve Pozitivizm gibi akımlar, söz konusu inkârcı akımların fikirlerine paralel düşünceler ortaya koymaktadır.

Bu kitapta amaç; Mu'tezile'nin, nübüvveti yöneltilen eleştirilere verdiği cevapların günümüz açısından arz ettiği önemi ortaya koymaktır. Geçmişte nübüvveti yöneltilen itirazlar ile çağımızdaki Deizm ve Pozitivizm gibi akımların, nübüvveti dair fikirlerinin paralel olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Mu'tezile'nin yaptığı nübüvvet müdafaaasının değerli olduğu, özellikle Deizm akımının ortaya çıkardığı şüpheleri azaltan ve çağımıza ışık tutacak bir nitelikte olduğu söylenebilir.

